

Haris Andrea

„OLYAN GYORSAN SZALADT, MINT A LÓ”

A GYŐRI JEZSUITA TEMPLOM SZENT PÁL KÁPOLNÁJA

A Xavéri Szent Ferenc 1622-es kanonizációjához kapcsolódó, a szent csodákkal teli életét bemutató kiadványban már megjelenik az a metszet, ahol Ferenc egy lovas mögött fut.¹ A kép magyarázata szerint térítőútján elszegődött egy Meacoba [Japán] igyekvő helyi lovag szolgájának, akit mezítláb, csomagokkal megrakva követett az úton, azonban soha nem maradt le mögötte. Ez a kevésbé ismert történet a győri jezsuita (ma bencés) templom Szent Pál oldalkápolnájában látható és egyike a templom számos, ma még feldolgozatlan képzőművészeti értékének és ikonográfiai programjának. (1–2. kép) Az oldalkápolnák jelenleg folyó restaurálása sok, lemeszelt, levakolt, átfestett, szabad szemmel alig látható részlet feltárásával gazdagította a falképeket; remélhetően segítve további elemzésüket.² A következő kérdés jelzője azonban inkább csak költői: a jelen kor kutatója tudja-e tartani az iramot az oldalkápolnák – a műemléki szemlélet komplexitása helyett az örökségvédelmi előírásokkal is csak a határozatok szintjén találkozó – megújításával, és fel tudja-e oldani a számos rejtélyt, amit a templom 17–18. századi díszítése tartogat számára; vagy ami pillanatnyilag még ennél is fontosabb: legjobb tudása szerint képes-e végigkövetni, dokumentálni a jelen kor munkáit az utókornak?

A templom legösszetettebb történetű oldalkápolnája a hajó nyugati oldalán, a szentély mellett áll, amelyet ma ismét Szent Pál kápolnának neveznek. A még befejezetlen templom (első) mellékoltárára 1641-ben Sibrik Pál – ebben az időben a győri vár vicekapitánya³ – 600 forintos adományt tett⁴ és feltételezhető, hogy az

¹ *S. Francisci Xaverii ind: Apli Societ. Iesu Qvaedē Miracula a Valerio Regnartio delieanata et sculpta. Ex picturis expositis in templo domus professae Romanae Societ. Iesu.* [é. n. 1622. k.]

² A hat oldalkápolna falképeinek restaurálását három restaurátor végzi, valamint az azokban lévő oltárok is más restaurátorok munkája révén újulnak meg. A Szent Pál kápolna falképeinek, stukkóinak restaurálását Velledits Lajos végezte. E helyütt is köszönöm neki, hogy megosztotta velem a falképek restaurálása során szerzett tapasztalatait és fényképeit.

³ A szarvaskendi Sibrik Pál (?–1643) életpályájának rekonstrukcióját ld.: Pálffy Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. *Történelmi Szemle*, 39. 1997. 257–288.: 260., 262–263., 278.

⁴ Fazekas István – Kádár Zsófia: A győri jezsuita templom 17. századi jótevői, a támogatók körének rekonstrukciója. *Jezsuita jelenlét Győrben a 17–18. században. Tanulmányok a 375 éves Szent Ignác-*

1. Xavéri Szent Ferenc olyan gyorsan szalad, mint a ló. Győr, Szt. Ignác templom Szt. Pál kápolnája, boltozat. Restaurálás előtti állapot, 2013.
Fotó: Gaylhoffer-Kovács Gábor

elkövetkező egy-két évben elkészült a Szent Pál oltár, amely történeti és ikonográfiai összefüggéseinek első és iskolateremtő elemzését Galavics Géza már 1973-ban publikálta.⁵ Az oltár nem sokáig, úgy 15 évig emelkedett ezen a helyen, 1657 után felváltotta, a győri főkapitány Philipp Graf von Mansfeld (1589–1657)⁶ felajánlásából készült, Xavéri Szent Ferenc tiszteletére szentelt márványoltár.⁷ Az oltárcsere magyarázatáról a források hallgatnak. A jezsuiták általában kötött, a rendi szenteket előtérbe helyező rangsorba állították fel oltáraikat, de Győrben ennél fontosabbnak tartották a helyi támogatók megnyerését. A konvertált Mansfeldet minden bizonnyal magán devóció (is) kapcsolhatta Xavéri Szent Ferenchez, ezért adományozhatott ennek az oltárnak a felállítására. A rendalapító társának, az „Indiák apostolának” még nem állt oltára a győri templomban, ezt azonban a rendi ikonográfia szabályai szerint csak a szentély közelében lehetett elhelyezni. A győri németek Beatae Mariae Virginis de Victoria társaság oltárát nem lett volna politikus lépés áttelepíteni, míg addigra már az élők sorából távozott Sibrik adományát, a Szent Pál oltárt könnyebben lehetett a keleti oldali utolsó oldalkápolnába száműzni, ahol akkor még – legalábbis jelenlegi tudásunk szerint – nem emelkedett oltár. A 19. század elején, amikor a bencés rend átvette a kolostort, a Xavéri Szent Ferenc oltárt eltávolították és helyére a bencés rend alapítójának, Szent Benedeknek oltárát helyezték. 1870. december 2-án a Szent Pál oltárt – esztétikai megfontolások alapján – visszahelyezték eredeti helyére.⁸ (A 17.

2. Xavéri Szent Ferenc olyan gyorsan szalad, mint a ló. Francisci Xaverii ind: Apli Societ. Iesu Qyaedē Miracula a Valerio Regnartio delieanata et sculpta. Ex picturis expositis in templo domus professae Romanae Societ. Iesu. [é. n. 1622. k.] 7. ábrázolás

templom történetéhez. Szerk. Fazekas István, Kádár Zsófia, Kökényesi Zsolt. Győr, 2017. 23.

⁵ Galavics Géza: A barokk művészet kezdetei Győrben. *Ars Hungarica*, 1. 1973. 97–126.

⁶ A német területekről származó, 1624-ben konvertált gróf, 1643–1657 között volt Győr főkapitánya. Pálffy 1997. i. m. 277.

⁷ „Anno 1657. Excellmüs D. Comes & Loci Generalis Philippus à Mansfeld altare S. Fran. Xav. ex marmore erexit, opere post obitum Comitiss ipsius primum absoluto, impensis facile f 1000 qui hoc anno sub ipso Congregationis Agoniae Sacro piē obijit in cryta Collegij nostri qvasi nostro habitu sibi per familiarem cum nostri agendi rationem superinducto, tumulatus” idézi: Pigler Andor: *A győri szent Ignác-templom és mennyezetképei*. Budapest, 1923. 73.

⁸ A Szent Benedek oltár „teljesen elűtő volt a többtől, mert ezt csak ezen században állították a

századi Xavéri Szent Ferenc és a 19. század elején készült Szent Benedek oltár további sorsa még ismeretlen.)

Az oldalkápolnába jó száz év múlva tehát visszakerült a Szent Pál oltár, ugyanakkor az oldalkápolna többi díszítése még Xavéri Szent Ferenchez kapcsolódott és kapcsolódik ma is. A díszítés „szerkezeti” alapját, a boltozat és az oldalfalak stukkódíszítését az írásos források Esterházy Erzsébet, Hédervári István özvegye 1664-es 500 forintos adományához kapcsolják, a jezsuita forrás szerint: „Spectabilis ac Magnifica Dñā Elisabetha Eszterházi, Splos ac Maġfci Dñi Stephani de Hedervár relicta Vidua pro occurrentibus Templi necessitatibus providē legavit Imp. Eadem pro incrustatione et plastico labore ornando D. Xaverj Sacello addidit”.⁹ Esterházy Erzsébet lánya Viczay Jánosné, Hédervár Kata 1681-es végrendelete a következőképp emlékezik erre a donációra: „Hagyott szegény asszony anyám győri páter jezsuitáknak ezer tallért, ugyan Győrrött Szent Xaverius oltárát stucaturra csinálni, padimentumát is; az lébeni oltárt megaranyoztatni, ezeket véghez vittem”.¹⁰ A két szöveg tartalmilag és az adományozott összegben is eltérő. Az 1664-es forrás inkább a kápolnát díszítő inkrusztációról – kérdéses persze, hogy az inkrusztáció szó hogyan értelmezendő – és stukkó munkáról, míg az 1681-es végrendelet az oltár – bár persze ez is értelmezhető magára a kápolnára – stukkó munkáiról és a padlóburkolatról beszél. A két forrás hangsúlyozottan hipotetikus értelmezése jó néhány lehetőséget vet fel. Elképzelhető, hogy két külön adományról van szó. Egyik a kápolna boltozatára, másik az oltárra vonatkozik; vagy az is valószínűsíthető, hogy Hédervár Kata végrehajtotta anyja, Esterházy Erzsébet (†1664) végakarátát, amelyről saját végrendeletében is megemlékezett. Ez esetben inkább az oltár stukkója és padlóburkolata készült el. A kápolnának – az összes oldalkápolna közül egyedül – kelheimi lapokból, táblás mintában lerakott barokk padlóburkolata van, így ez megfeleltethető lenne az adománnyal. Az oltár stukkója ugyanakkor szintén nehezen értelmezhető, mivel a Mansfeld által alapított Xavéri Szent Ferenc oltár, az adományozás szerint márvány oltár volt, de felvethető az a magyarázat, hogy az Esterházy Erzsébet-féle adomány az oltárasztalra vonatkozik. A műmárvány technikával készült stipesz antepediuma művészi műmárvány berakásokkal (inkrusztációval) készült, és ez a 17. századi oltár egyetlen, mai napig ismert megmaradt része. Ennek az értelmezésnek ellentmond az adományozás 500 forintos összege, – nem is beszélve Hédervár Kata végrendeletében említett, a lébeni templom főoltárával együtt számított 1000 tallérról, ez átszámolva már 2000 forintot tenne ki –, ami fele annak az 1000 forintnak, amelyet Mansfeld egy egész oltár felállítására adományozott.

bencések a Szav. Sz. Ferenc oltára helyére, azonban Sz. Benedik képét szívesen alkalmaztuk volna az újonnan aranyozott oltáron, de nagyobb volt, mint kellett, s így megmaradt Pál megtérése ideiglenesen, míg beleillő Sz. Benedek kép festetik, mert mink mint bencések csak nem mellőzhetjük szent atyánkat Benedeket. idézi: *Győr, bencés templom. Kutatási dokumentáció*. Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Tervtár, ÁMRK leltározatlan anyaga.

⁹ Pigler 1923. i. m. 73.

¹⁰ Közli: Fazekas-Kádár 2017. i. m. 31.

3. A boltozat falképei. Győr, Szt. Ignác templom Szt. Pál kápolna. Restaurálás előtti állapot, 2013. Fotó: Gaylhoffer-Kovács Gábor

Esterházy Erzsébet adományát eddig kizárólagosan csak a kápolnában lévő műmárványozással kiegészített stukkókra vonatkoztatták. Ezt a kézenfekvő megfeleltetést azonban erősen meg kell kérdőjelezni a boltozatot és az oldalfalakat részben borító stukkók stílusa alapján. A templom oldalkápolnáinak stukkódíszai egységes, egy időben készült alkotások, amelyekről Kászonyi Andrásné kutatása alapján biztosan állítható ma is, hogy Andrea Bertinalli körén keresztül a 17. század közepére datálhatók, így összekapcsolhatóvá válnának Esterházy Erzsébet Xavéri Szent Ferenc kápolnára tett adományával.¹¹ Azonban ez a kápolna a kivétel, ennek stukkó díszítése jelentősen eltér a többi oldalkápolnától, ami Kászonyiné tanulmányából is egyértelmű, mert ő erről a kápolnáról egyáltalán nem tett említést. (3. kép)

A Xavéri Szent Ferenc kápolnának műmárvány felületekkel is kiegészített stukkói távol állnak az összes további oldalkápolnában látható, építészeti szerkezetet kihangsúlyozó, késő reneszánsz hagyományokból építkező, lényegében architektonikus szemléletű díszítéstől. Ezt a stukkót a barokk illuzionizmus jellemzi, nem csak a keresztboltozat csehsüveg boltozatként való megjelenítésével, hanem a tipikus, 18. századra jellemző, profilált képkeretelési megoldásaival, a kézi felrakású, a felületeket behálózó lapos virágdíszítéseivel, a sarkokban megjelenő néger gyerekek egyenként eltérő, lendületes mozdulataival vagy például a boltozat középső képén, az egyik angyal pozanjának festett, majd a képkeretbe belenyúló, plastikába átalakuló megformálásával. A díszítés leginkább a luganói születésű Pietro Antonio Conti munkásságához kapcsolható és legközelebbi párhuzamai a 17–18. század fordulójáról a büki kastély dísztermében, a kőszegi Szent Jakab templom Xavéri Szent Ferenc kápolnijában vagy például Frauenkirchen (Boldogasszony) ferences templomában találhatók.¹² A Sopronban letelepedett Conti 1717-ben meghalt,¹³ az Esterházyakhoz szorosan köthető magyarországi munkássága az 1690-as évek végéig mutatható ki, így a stukkók legtagabb datálását ez a két évszám, közel 20 év határozza meg. A stukkók mesterének meghatározása és újradatálása azonban nem ad arra választ, hogy mire vonatkozott Esterházy Erzsébet adománya, s hogy ez az egy kápolna miért különbözik az összes többitől, és miért került sor a 18. század elején díszítésére vagy újradíszítésére?¹⁴

¹¹ Kászonyi Andrásné: Andrea Bertinalli stukkátor és köre. *Az Iparművészeti Múzeum és a Hopp Ferenc Keletázsiai Művészeti Múzeum Évkönyve*, 7. 1964. 55–70.

¹² Csatai Endre: Conti Péter Antal, soproni stukkósobrász. *Lyka Károly emlékkönyv*. Budapest, 1944. 186–191. legújabbban: Veress Ferenc: Löwenburg János Jakab gróf, Thököly Éva grófnő és a lanzendorfi zárándoktemplom. Néhány további adat a soproni Szentháromság-émlék mecénásainak tevékenységéhez. *Soproni Szemle*, 73. 2019. 4. 430–431

¹³ *Sopron és környéke műemlékei*. 2. jav. és bőv. kiad. Szerk. Dercsényi Dezső. Írták: Csatai Endre et al. Budapest, 1956. 135.

¹⁴ Az előzetes restaurátori kutatások alapján a képkeretekben lévő képek secco-ban és vegyes technikával készültek, alattuk egy freskós réteg található, amely a gyúrt márvány kerethez kapcsolódik. Győr, bencés templom. Kutatási dokumentáció. Műemléki Tervtár, ÁMRK leltározatlan anyag. A jelenlegi restaurálást végző Velledits Lajos korábbi bedíszítésre nem talált semmilyen bizonyítékot.

4. Loyolai Szent Ignác mennybevittele.
Giovanni Battista Gaulli (Baciccio) 1672–1675. Róma, Il Gesù
(Forrás: Wikimedia Commons)

A kápolna boltozatán és oldalfalain összesen kilenc, stukkókeretbe foglalt falképen követhetjük végig Xavéri Szent Ferenc csodás életét. A boltozat közepén az utolsó felvonás jelenik meg: a szentet az angyalok kara egy felhőn a mennybe emeli. Olyan típusú ábrázolás ez, amely csak a 18. század elejétől vált általánossá a szentek ábrázolásában. Az ikonográfiai típus közép-európai meghonosodását a művészettörténeti szakirodalom általában Altomonténak a bécsi Stephansdomban 1713-ban elhelyezett Szent Januarius képére vezeti vissza.¹⁵ A győri képnek azonban korábbi és római előtörténete van, még pedig az Il Gesù Loyolai Szent Ignác kápolnájában látható falkép, amelyet 1672–1675 között Giovanni Battista Gaulli (Baciccio) festett. (4. kép) Mennybe emelt tekintettel Győrben Loyolai Szent Ignác helyett Xavéri Szent Ferenc térdepel a felhőn, azonos beállítású angyalok és puttók seregével körbevéve. Az égi lények kezébe a Rómában is látható evangéliumon és zeneszerszámokon kívül további attribútumokat is helyeztek, szinte hasonló tanító és egyértelműsítő megoldással, mint az a Szent Pál oltár festményének adaptációján is történt.¹⁶ Az eredeti kompozícióba szervesen beleszőve, a kép középtengelyében, közel egymás alatt sorakoznak fel Ferenc jelképei. A szent bal oldalán egy, a felhőből félig kiemelkedő

¹⁵ Hans Aurenhammer: *Martino Altomonte*. Wien–München, 1965. 38–39.

¹⁶ Legutóbb: Galavics Géza: A győri jezsuita templom 17. századi művészeti koncepciója és az abban megjelenő társadalomkép. *Jezsuita jelenlét Győrben a 17–18. században. Tanulmányok a 375 éves Szent Ignác-templom történetéhez*. Szerk. Fazekas István, Kádár Zsófia, Kőkényesi Zsolt. Győr, 2017. 192.

puttó emeli magasba vándorbotját, alatta egy angyal a nyitott könyvben mutatja az írást „D: N: / I: C: / EVAN / GELI / UM”, utalva hittérítő munkásságára, majd puttó repül lefelé, kezében az úti habitushoz tartozó fekete karimás kalapot tartva, végül egy írásszalagot tartó puttó zárja a sort, a megtérítettek számával (1.200.000).

1622. március 12-én nagy barokk ünnepséget rendeztek Rómában: egy napon avatták szentté Loyolai Ignácot, Xavéri Ferencet, Avilai Terézt, Neri Fülöpöt és Földműves Izidort. A kanonizáció az ellenreformáció időszakában (is) jelentős időt, pénzt, hathatós propagandát és befolyásos támogatókat igényelt. Xavéri Szent Ferenc halála (1552. december 3.) után III. János portugál király kezdeményezésére már 1556-ban megkezdődött missziójának, majd halálának helyszínén, Kelet-Ázsiában az első kézből származó tanúságtételek összegyűjtése. Életrajza először Pedro de Ribadeneira, Loyolai Szent Ignácról 1572-ben publikált könyvének részeként jelent meg; ezeket elküldték a kelet-indiai jezsuita misszióknak is, akik azonban több részét, főként a csodákkal kapcsolatos történetek egyes elemeit kifogásolták. Ennek ellenére ez a mű maradt Xavéri Ferenc hagiográfiájának alapja.¹⁷ 1594-ben jelent meg Orazio Torsellino egy arcképet is tartalmazó részletes életrajza, majd az 1600-as boldoggá avatás és az 1622-es szentté avatás idejére már jelentős számú képekkel is bővített életrajz és önálló metszet állt rendelkezésre, ezek száma a 17. században szinte áttekinthetetlen mennyiségűre duzzadt, de a 18. században is folyamatosan tovább bővült.¹⁸ A rendelkezésre álló hatalmas anyagból jelenleg azt valószínűsítem, hogy elsősorban két kiadványból származnak a győri kápolna boltozatának ábrázolásai. Az egyik

5. Xavéri Szent Ferencet megkísértik az ördögök. Vita S. Francisci Xaverii Soc. Iesu. Thesibus Philosophicis Illustrata. Antonius Albertus Schmerling – Hevenes, Gabriel, Viennae, 1690.

¹⁷ Franco Mormando: The making of the Second Jesuit Saints: the Campaign for the Canonization of Francis Xavier 1555–1622. *Francis Xavier and the Jesuit Mission in the Far East*. Ed. Franco Mormando, Jill G. Thomas. Boston, 2006. 11.

¹⁸ Az ábrázolások legrészletesebb összegyűjtése 469 képi ábrázolással és feldolgozása: Gabriela Torres Olleta: *Redes Iconográficas: San Francisco Javier en la Cultura Visual del Barocco*. Universidad de Navarra-Iberoamericana-Vervuert, 2009. A szerzőnek a számunkra releváns közép-európai kiadványok csak részben kerültek látókörébe.

Valerius Regnartius (Valerian Regnart) jezsuita szerző által jegyzett, 1622 körül kiadott, Xavéri Szent Ferenc életét képekben, alatta rövid magyarázó szövegben bemutató könyvecskéje lehetett,¹⁹ a másik pedig egy 1690-ben Bécsben megjelent, gazdagon illusztrált Xavéri Szent Ferenc könyv, amelynek szerzőtársa egy magyar jezsuita, Hevenessy Gábor volt.²⁰

A győri kápolna boltozatát az ég felé megnyitó nagyméretű Mennybevitel ábrázolást a sarkokban kicsi, tojásdad, monochrom színezésű képmezők veszik körbe, ezeket – mint túlméretezett kézi tükröket – a hittérítő Xavéri Szent Ferenc térítőmunkája „barbár” körülményeinek további jellemzéseként –, tollszoknyás néger fiúk emelik magasba. A *camaieu* technikát a barokk festészet gyakorta alkalmazta a fő témát kísérő kiegészítő képek megfestésekor. A bravúrosan megfestett négy kis győri képen a monochrom színezéshez két eltérő tónust használt festője, az átellenes oldalon lévő belső terek ábrázolása sötétebb, míg a szabad térben lévő jelenetek világosabb tónust kaptak.

A győri boltozaton lévő négy kép egyike, a bevezetőben említett lovas jelenet, ennek ősforrása Valerian Regnart 1622 körüli könyvének hetedik ábrázolása volt. Szintén ezt a művet tartom a Xavéri Szent Ferencet hajón ábrázoló falkép kiindulópontjának. Az emberekkel teli vitorlás közepén áll Xavéri Szent Ferenc, kezében magasra emelt kereszttel. Regnart-opus negyedik képén a szent „a kereszt jelével a tenger sós vizét édessé változtatja”, az ötödik képén „isteni sugallatra az új világ, a Távol-Kelet apostolává válik”, ám ezeken csak egy-egy 16. századi hadihajó látható a szent karakteres alakja nélkül, ezért a győri képnél mindkét értelmezés elképzelhető. Valószínűsítem, hogy az első csoda – a sós vizet édessé változtatja – látható a képen, jelentéstartalmával ez illeszkedik inkább a boltozaton látható csodák közé. A víz

6. Xavéri Szent Ferencnek megjelenik Szűz Mária. Vita S. Francisci Xaverii Soc. Iesu. Thesibus Philosophicis Illustrata. Antonius Albertus Schmerling – Hevenesi, Gabriel, Viennae, 1690.

¹⁹ S. Francisci Xaverii ind: Apli Societ. Iesu Qvaedē Miracula a Valerio Regnartio delieanata et sculpta. Ex picturis expositis in templo domus professae Romanae Societ. Iesu. [é. n. 1622. k.]

²⁰ Vita S. Francisci Xaverii Soc. Iesu. Thesibus Philosophicis Illustrata. Antonius Albertus Schmerling-Hevenesi, Gabriel. Viennae, 1690. A könyv metszeteit Philip Kilian után Philip Puecher készítette.

7. Xavéri Szent Ferenc prédikál. Győr, Szt. Ignác templom Szt. Pál kápolnája, nyugati oldalfal. Restaurálás utáni állapot, 2020. Fotó: Velledits Lajos

átalakítása későbbiekben is gyakran előfordul Ferenc ábrázolásai között, azonban további példák nem kerültek elő kutatásaim során, amelyeken az „Indiák apostolát” egy hadihajóval attribúálták volna.

A lovas jelenettel szemközt a kápolna hajó felé eső oldalán egy megkísértés jelenet elevenedik meg. A történet szerint Ferenc éjszakákat töltött Maliurban Szent Tamás apostol templomában Szűz Mária oltára előtt, ahol állandóan démonok támadták, akik ijesztő megjelenésükkel és vad verésükkel le akarták győzni. (5. kép) A kép legközelebbi – általam ismert – metszet előképe az 1690-ben Bécsben megjelent Xavéri Szent Ferenc életrajzban található; szintén ez a könyv lehet forrása a szent folyamatos, Máriához intézett imádságai révén beteljesült Szűz Mária látogatása képnek.²¹ (6. kép) A két utóbbi metszeten lévő gazdag építészeti tér a kisméretben megfogalmazott győri falképeken leegyszerűsödik, csak a barokk belső terek szokásos jelzése, mint a függönyök vagy oszlopok jelennek meg, de fontos összekötő kapocs az előképek és a falképek között Szűz Mária vizitációján a szent szívét égető tüzet jelképező kitárt mellkas, vagy az ördögök mozgása.

A kápolnában, az ablak mellett kétoldalt hosszú, keskeny képmezőkből „Xavéri Szent Ferenc prédikál és pogányokat keresztel” történet jelenítődik meg. Ferenc élettörténete szerint megadatott számára az a képesség – ami Szent Péternek is –, hogy egyik térítő útján (Malinasban) „nyelveken beszélt”, mindenki megértette prédikációját. A kép forrása egy 17. századi metszet, ahol a szent egy lépcső tetején, két oszlop között áll, azonban alatta nem a szavait megértő alakok, hanem pestisben szenvedők láthatók. Az előképből, Matthäus Küsel (1629–1681) alapján Michael Tobrias (†1677) készítette metszetből megmaradt a szent lépcsőn álló alakja és a mögötte diagonálisan elhelyezett építészeti háttér. (7–8. kép) A kép párdarabja, az ablak túloldalán lévő „Xavéri Szent Ferenc pogányokat keresztel” jelenet is számos metszeten szerepel, így az 1690-ben Bécsben megjelent könyvben is, amely elsősorban a megkeresztelt király testtartásában, ruházatában és az „indián” tollkoronák ábrázolásában – ezen és a szemben lévő képen is – adhatott inspirációt. A keresztelés

8. Xavéri Szent Ferenc megjelenik a pestisben szenvedőknek. Matthäus Küsel (Kussel) metszete Johan Michael Tobrias (Toberias) után. (Forrás: PESSCA Archive 1500/A)

²¹ Schmerling–Hevenesi 1690. i. m. 21 és 22. ábra.

9. Xavéri Szent Ferenc keresztel. Győr, Szt. Ignác templom Szt. Pál kápolnája, nyugati oldalfal. Restaurálás előtti állapot, 2013. Fotó: Gaylhoffer-Kovács Gábor

10. Xavéri Szent Ferenc keresztel Vita S. Francisci Xaverii Soc. Iesu. Thesibus Philosophicis Illustrata. Antonius Albertus Schmerling – Hevenesi, Gabriel, Viennae, 1690.

kép párdarabja, a prédikáció erőteljes, a metszet előképről átültetett építészeti háttérrel kapott, így a kompozicionális egyensúly miatt ehhez a képhez a festő egy hangsúlyos építészeti háttérrel alkotott. A jelenet mögötti városfalat alaposan megvizsgálva nem látunk mást, mint a római Porta San Paolot, a mellette álló Caius Cestius piramissal, „egzotikus” átírásban. (9–10. kép)

A nyugati oldalfalon, az ablak alatt napjaink restaurálása egy új, eddig ismeretlen falképet tárt fel, amelyen a „Kegyelmi kilenced”²² keletkezésének pillanata látszik. Marcello Mastrilli jezsuita szerzetes 1633-ban súlyos fejsérülést szenvedett, s Xavéri Ferenchez imádkozva azt a fogadalmat tette, ha meggyógyul, valóra váltja régóta tervezett utazását, követi Ferencet ázsiai hittérítésében. Az „Indiák apostola” megjelent Mastrillinak, aki meggyógyult és eljutott Japánba, ahol a hírhedt „gödörben” szenvedett kínhalált. A jelenet ábrázolásai szinte minden metszen

azonos elemekből építkeznek, ágyban fekvő Mastrilli és a mellette megjelenő Ferenc, valamint időnként bővítve staffázsalakokként ábrázolt további szerzetesekkel. A győri képnek feltételezhetően ismét Matthäus Küsel metszet volt a kiindulása; az álló formátumot átfogalmazva fekvő képformátummá. (11–12. kép)

Talán a legérdekesebb képi kompilációval a kápolna hátfalán, az oltárral szemben elhelyezett jelentős méretű kép készült, ahol Xavéri Szent Ferenc, akiről ismert, hogy Malaccában pestisesekeket ápolt, mint a pestiseseke védőszentje jelenik meg. A falkép Jacob Neeffs (1610–1660) alapján Erasmus Quellinos (1607–1678) által készített metszetnek majdnem „szószerinti” átvétele – egy lényeges tartalmi eltéréssel. Az előképen Szent Rókus jelenik meg a mennyben, további segítőszentekkel, Győrben csak a kápolna védőszentje Xavéri Szent Ferenc segít a járványban szenvedőknek. (13–14. kép)

A jelenetek képzőművészeti előképeinek közel teljes felvonultatása elég eklektikus képet mutat: vannak könyvekből származó ábrázolások, vannak metszetek

²² A Kegyelmi kilencedet – Üdvös dolgok kérésének teljesítésének közben járásáért – általában március 4–március 12. között (Xavéri Ferenc szentté avatásának napja) imádkozzák, amelynek része a szent életének felelevenítése és az eucharisztia vétele is.

11. Xavéri Szent Ferenc megjelenik Marcello Mastrillinak. Győr, Szt. Ignác templom
Szt. Pál kápolnája, nyugati oldalfal. Restaurálás utáni állapot, 2020.

Fotó: Velledits Lajos

12. Xavéri Szent Ferenc megjelenik Marcello Mastrillinak.
Matthäus Küsel metszete. (forrás: <http://europeana.eu>)

13. Xavéri Szent Ferenc megjelenik a pestisben szenvedőknek.
Győr, Szt. Ignác templom Szt. Pál kápolnája, északi oldalfal.
Restaurálás utáni állapot, 2020. Fotó: Velledits Lajos

14. Szent Rókus és további segítő szentek megjelennek a pestisben szenvedőknek. Erasmus Quellinos metszete Jacob Neeffs alapján (forrás: PESSCA Archive 3384/A)

és még egy freskó is előkerült a jezsuita képzőművészet origójának tekintett Il Gesùból. Olasz, osztrák, németalföldi minták időben átfogják a teljes 17. századot; Európának szinte minden olyan pontjáról, amely akkor fontos művészeti központ volt és hatást gyakorolt a hazai képzőművészetre.

A falképek ikonológiai programjának meghatározásához a kulcsot jelenleg a 18. század első felében Bécsben megjelent Xavéri Szent Ferenc kultuszának szentelt kiadványban vélem feltalálni.²³ A könyv képei későbbiek, mint a győriek, kompozicionális előképet nem alkot(hat)nak, ugyanakkor ebben a kiadványban a metszetek felett egy-egy szóval jellemzik a történetet, és ezek a szavak Xavéri Szent Ferenc jellembeli tulajdonságait összegzik. A türelem megnyilvánulásaként határozta meg a kiadvány a ló

mögötti kitartó futást, a szeretet tulajdonságát a Szűz Mária megjelenése, a tisztaságot az ördögök megkísértése, míg a sós vizet édessé változtatás – ez az ábrázolás nem része a fent idézett könyvnek – talán a hit/hűség jelképe lehet. A boltozaton, Xavéri Szent Ferenc mennybe emelése körül, a Szentlélek tizenkét gyümölcséből (Gal 5, 22–23), a megrendelő által kiemelt legfontosabb, a szentségekkel teljes életet szimbolizáló tulajdonságok jelennek meg, míg az oldalfalakon a földi küldetésének három legfontosabb eleme: a térítés, a keresztelés és a halála utáni segítségnyújtás látható.

A kápolna falképeinek ikonográfiai előképei – főként a jelenkor webes felületeinek jóvoltából – és programja talán minden részletében körvonalazhatóvá vált, bár megválaszolatlan, hogy a falképek és a kápolna egykori, jelenleg még ismeretlen oltára között volt-e ikonográfiai kapcsolat. Továbbra sem tudom a megnyugtató választ a kápolna meglévő stukkói és az írásos források feloldatlan kronológiájára, bár abban biztos vagyok, hogy a stukkók Conti munkásságához köthetők és a Contival együtt dolgozó Luca Antonio Colomba – számomra jelenleg elsődlegesen a tájképi részletek alapján – alaposan gyanúsítható a falképek megfestésével.²⁴

²³ *Cultus Sancti Francisci Xaverii Soc. Jesu. Japoniae, & Indiarum Apostoli*. Viennae, Typis Georgii Kutzböck [é. n.] 1731–1755 közé datálva.

²⁴ Colomba magyarországi tevékenységének legutóbbi feldolgozása: Dobos, Zsuzsanna: The Activity of Luca Antonio Colomba in Hungary. *Arte Lombarda*, 121, 1997, 3. 78–90.

Colomba és Conti első ismert munkája a büki kastély dísztermének díszítése 1697-ből, Colomba 1707-től már nem dolgozott hazánkban; így a stukkók és a velük együtt készült falképek datálása lényegében 1697–1707 közé szűkült. Feltáratlanok maradtak előttem a kápolna és a többi oldalkápolna között, a stíluskritika felől érzékelhető művészeti kapcsolatok, pedig első feldolgozásuk idején hittem abban, hogy restaurálásuk folyamatos végigkísérése számos kérdőjeles megfogalmazásra választ fog adni. Szomorúan kell megállapítanom, hogy a „ló” gyorsabb volt nálam.